

Kranzieritz Károly:

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA ELSŐ HADSEREGCSOPORTJAI A MAGYAR SZAKIRODALOMBAN, A GALÍCIAI FELVONULÁS IDŐSZAKÁBAN (1914. AUGUSZTUS)

ÖSSZEFOGLALÓ: *A terminológiák is változnak, jelentésük az idő folyamán bővíthet, ahogy szűkülhet is, ami jó esetben folyamatos pontosítással jár együtt. A hadművészet sem számít kivételnek. Az első világháború számos területen hozott újításai mellé kell sorolnunk a katonai szervezeti egységek legmagasabb szintjén bekövetkezett bővülését is. A seregcsoport, hadsereg és a hadseregcsoport szavak jelentése és az ezek mögött feltételezett erők a Nagy Háborúban nem mindig voltak teljesen összhangban a magyar katonai terminológiában.*

KULCSSZAVAK: *hadseregcsoport, Heeresgruppe, hadsereg, Armee, seregcsoport, Armeegruppe, katonai terminológia, seregtest, magasabbegység, Kövess Hermann gyalogsági tábornok, Kummer Henrik gyalogsági tábornok*

Haditevékenység végrehajtására szervezett legnagyobb kötelék a két vagy több hadseregből¹ álló hadseregcsoport volt. A terminológia ilyen formája a második világháborúban alakult ki, és ez tartja magát a mai napig.² A tűzkeresztségen azonban már jóval előbb, az első világháború hadszínterein esett át, ahol még teljesen más jelentéssel bírt.

Ahogy minden új eszköznek, eljárásnak, úgy egy-egy definíciónak is idő kell, mire az általunk kívánt fogalmat pontosan és maradéktalanul le lehet vele írni. A terminológiák is változnak, jelentésük az idő folyamán bővíthet, ahogy szűkülhet is, ami jó esetben folyamatos pontosítással jár együtt. Ez törvényszerű, hiszen a fejlődés menthetetlenül visszahat a terminológiára, jobb esetben fejleszti, rosszabb esetben kivonja a rendszerből, ezzel átadva a múltnak. Ez az evolúciós folyamat eredményezheti, hogy egy-egy terminus technicus pár év vagy évtized leforgása után már nem pontosan ugyanazt jelenti, mint amit megszületésekor. A definíciók tartalmának változása számtalan behatás miatt módosulhat kisebb-nagyobb mértékben. Ilyenek például a külföldről átvett terminológiák. Ezeknek a honosítása az adott birodalom vagy nemzet nyelvére/nyelveire való lefordításukkor megindul, így már ezzel is csorbulhat az eredeti jelentés. Arról nem is beszélve, hogy az adott ország más és más jelentéstartalommal, ún. nemzeti „sajátossággal” tölthette meg.

A hadseregcsoport (az első és második világháborús orosz, illetve szovjet „front”) kifejezést általában a második világháború legmagasabb katonai szervezeti egységeként tartjuk számon. A megállapítás azonban nem teljesen helytálló, hiszen ez a szervezeti egység már

¹ Hadsereg (Armee): hadművelleti feladatok végrehajtására felállított haderőnemi szervezeti kötelék, magasabb rendű seregtestek egységes vezénylet alá helyezésére megszervezett kötelék. Szijj: i. m. 258.

² Hadseregcsoport definíciója a második világháborúban: „rendszerint több hadseregből és különféle megerősítő fegyvernemi és szakmagasabbegységből (egységből) álló hadművelési-hadászati seregtest egyes államok fegyveres erőinek kötelékében.” Szabó József (főszerk.): Hadtudományi lexikon. A–L. Budapest, 1995, 469.

az első világháborúban a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében is ismert volt. Sőt gyakran állították is fel egy-egy nagyobb szabású támadó hadművelet végrehajtására. Ilyenek voltak az orosz, illetve a balkáni hadszíntéren Ludwig Friedrich August von Mackensen (1849–1945) tábornagy nevével fémjelzett „hadseregcsoportok”.

A következőekben nem kívánjuk a hadseregcsoport meghatározásának változásait részletesen taglálni. Ellenben választ keresünk arra, hogy az 1914 augusztusában az Osztrák–Magyar Monarchia Galíciába felvonult haderejének kötelékében hogyan találhatunk az osztrák–magyar 1., 3. és 4. hadsereg mellett az arcvonal két szárnyán egy-egy hadseregcsoportot. Bár különös, de még el is lehetne fogadni, hiszen miért is ne lehetne a két szárnyon erősítésképpen hadseregcsoport? A kérdés ott válik érdekessé, amikor a Monarchia eredeti, Oroszország elleni felvonulásának tervét vizsgáljuk. Ebből kiderül ugyanis, hogy az elfogadott tervekkel szemben a jobbszárnyon a balkáni hadszíntérről késve érkező 2. hadsereg helyettesítésére kövessházi Kövess Hermann (1854–1924) gyalogsági tábornok nevével fémjelezett „hadseregcsoportot” találjuk. Furcsa helyzet alakult ki, hiszen a közismert definíció értelmében a hadseregcsoportot kettő vagy több hadsereg alkotja. Ha ehhez ragaszkodunk, akkor azzal szembesülünk, hogy itt egy kisebb szervezeti egység helyettesítésére egy magasabbat szerveztek. Ez azért is megmagyarázhatatlan, mivel a Monarchia ekkor pont a 2. hadsereg távolléte miatt súlyos erőhiánnyal küzdött, így még érthetlenebb, hogy miként kerülhetett egy hadsereg helyére egy hadseregcsoport. A következőekben azt a problémát igyekszünk körbejárni, hogy egy helytelen, pontatlan szóhasználattal, vagy csupán a szakkifejezés egy korai, még nem kiforrott állapotával állunk-e szemben.

A MONARCHIA 1914. AUGUSZTUS 22-IG KELET-GALÍCIÁBA FELVONULTATOTT ERŐI

Az oroszok augusztus 15-én megkezdték támadásukat a Kelet-Poroszországba felvonult német erők ellen. A kialakult helyzetben rejlő veszély miatt az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság³ a felvonulás maradéktalan befejezése előtt, augusztus 22-én utasította az osztrák–magyar 1. hadsereget a támadás északi irányú megindítására a Bug és a Visztula folyók között.

Itt kell megjegyezni, hogy az osztrák–magyar 1. hadsereg másodikként – az első Kummer tábornok seregcsoportja volt –, augusztus 19-én elérte a teljes hadműveleti készenlételet. A többi hadsereg ezt később érte el, a 3. hadsereg 26-án, a 4. hadsereg 22-én, míg a 2. hadsereg utolsó szállítmányai 31-én érkeztek a hadszíntérre.⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchia Galícia keleti területein a következő erőkkel rendelkezett augusztus második felére:

A Kummer Henrik (1852–1929) gyalogsági tábornok⁵ vezette „seregcsoport”: a cs. és kir. 7. lovashadosztály, a császári királyi⁶ 95. népfelkelő-gyaloghadosztály, a császári királyi 106. népfelkelő-gyaloghadosztály, valamint a m. kir. 100. népfelkelődandár.

³ Hadsereg-főparancsnokság (k. u. k. Armeoberkommando, AOK): az Osztrák–Magyar Monarchia hadsereget vezető legmagasabb katonai vezető szerve. (Nevét a korabeli írásmódban kötőjel nélkül egybeírták.) Szijj: i. m. 261.

⁴ Világháború: i. m. 2. köt. 11–13.

⁵ Kummer Henrik gyalogsági tábornok életéről és karrierjéről bővebben lásd Balla 2010: i. m. 206–207.

⁶ A magyar királyi (m. kir., königlich ungarische, k. u.) honvédség ellensúlyaként hozták létre az osztrák ún. örökös tartományaiából kiegészített, német vezényleti nyelvű császári királyi (kaiserlich-königlich, k. k.) Landwehrt. Pilch Jenő: Ausztria és Magyarország hadserege. Budapest, 1914. 10.; Ravasz: i. m. 21.

Állomány: két és fél Landwehr-gyaloghadosztály, egy lovashadosztály.⁷

Az 1. hadsereg, Viktor Dankl (1854–1941) lovassági tábornok⁸ vezetésével Szieniava–Lancut közötti szakaszon vonult fel a következő erőkkel: I. hadtest (Krakkó), V. hadtest (Pozsony), X. hadtest (Przemyśl), cs. és kir. 3. lovashadosztály, cs. és kir. 9. lovashadosztály.

Állomány: 9 gyalogshadosztály, 2 lovashadosztály.⁹

A 4. hadsereg Moritz Freidrich Josef Eugen Auffenberg Freiherr von Komarów (1852–1928) gyalogsági tábornok¹⁰ vezetésével Przemyśl–Jaroszlav térségében vonult fel, állományában: II. hadtest (Bécs), XVII. hadtest, VI. hadtest (Leitmeritz), IX. hadtest (Kassa), cs. és kir. 6. lovashadosztály.

Állomány: 9 gyaloghadosztály, 1 lovashadosztály.¹¹

A 3. hadsereg Adolf Rudolf Theodor Ritter von Brudermann (1854–1945) lovassági tábornok¹² vezetése alatt Lemberg–Szanok térségébe vonult fel, kötelékében: XI. hadtest (Lemberg), XIV. hadtest (Innsbruck), cs. és kir. 2. lovashadosztály, cs. és kir. 4. lovashadosztály, m. kir. 11. lovashadosztály – a m. kir. 23. lovasdandár még szállítás alatt a szerb hadszíntérről.

Állomány: 8 gyaloghadosztály, két és fél lovashadosztály.¹³

A „Kövess-seregcsoport”, kövessházi Kövess Hermann gyalogsági tábornok¹⁴ felvonulási területe Stanislautól a Stryjig terjedő sáv volt, az alábbi erőkkel: XII. hadtest (Nagyszeben), III. hadtest (Graz), cs. és kir. 11. gyaloghadosztály, cs. és kir. 8. lovashadosztály, m. kir. 5. honvéd lovashadosztály, cs. és kir. 1. lovashadosztály.

Állomány: egy gyalog- és három lovashadosztály – a III. hadtest (Graz) és a XII. hadtest (Nagyszeben), az osztrák–magyar 2. hadsereg területén vonult fel annak beérkezéséig.¹⁵

Az osztrák–magyar 2. hadsereg (hds. pk.: Eduard Josef Arnold Freiherr von Böhm-Ermolli [1856–1941] lovassági tábornok)¹⁶ a Balkánról érkező csapatszállításoknak köszönhetően augusztus 28-ától kezdett felállni az alábbi kötelékekkel: IV. hadtest (Budapest), VII. hadtest (Temesvár), cs. és kir. 43. lövészadosztály, cs. és kir. 35. népfelkelődandár.

HADSEREGCSOPORT VS. HADSEREGCSOPORT: A PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA

A felvonulás augusztus 22-ei állapota és a korabeli meghatározás szerint a Monarchia három hadsereggel és két seregcsoporttal rendelkezett. Utóbbiak között az a különbség, hogy míg a Kövess-seregcsoportot a kényszer hozta létre és az osztrák–magyar 2. hadsereg délen lévő

⁷ Rác: i. m. 346. ÖULK: i. m. I. köt. 77.

⁸ Viktor Dankl lovassági tábornok életéről és karrierjéről bővebben lásd Balla 2010: i. m. 110–112.

⁹ Hermann: i. m. 295. ÖULK: i. m. I. köt. 69–70.

¹⁰ Moritz Freidrich Josef Eugen Auffenberg Freiherr von Komarów gyalogsági tábornok életéről és karrierjéről bővebben lásd Balla 2010: i. m. 64–66.

¹¹ Hermann: i. m. 295. Rác: i. m. 346. ÖULK: i. m. I. köt. 75–77.

¹² Adolf Rudolf Theodor Ritter von Brudermann lovassági tábornok életéről és karrierjéről bővebben lásd Balla 2010: i. m. 92–93.

¹³ Hermann: i. m. 295. Rác: i. m. 346. ÖULK: i. m. I. köt. 73–75.

¹⁴ Báró kövessházi Kövess Hermann gyalogsági tábornok életéről és karrierjéről bővebben lásd Balla 2010: i. m. 191–193.

¹⁵ Deseő: i. m. 11.

¹⁶ Eduard Josef Arnold Freiherr von Böhm-Ermolli lovassági tábornok életéről és karrierjéről bővebben lásd Balla 2010: i. m. 88–90.

hadtesteinek beérkezéséig ideiglenes köteléknek számított, addig a Kummer-seregcsoporra,¹⁷ amely Észak-Galíciába, az osztrák–magyar 1. hadseregtől nyugatra, Krakkó körül vonult fel, ez nem érvényes.

1. táblázat *Az 1914. augusztus 22-én a Kummer és Kövess tábornokok alárendeltségébe tartozó seregcsoport*

Galíciai felvonulás (1914. augusztus)	
Kummer-seregcsoport (Armeegruppe Kummer)	Kövess-seregcsoport (Armeegruppe Kövess)
cs. kir. 95. népfelkelő-hadosztály cs. kir. 106. népfelkelő-hadosztály m. kir. 100. népfelkelődandár cs. és kir. 7. lovashadosztály	III. hadtest (Graz) XII. hadtest (Nagyszeben) cs. és kir. 11. gyaloghadosztály cs. és kir. 43. lövészadosztály cs. és kir. 35. népfelkelő-lövészdandár cs. és kir. 1. lovashadosztály m. kir. 5. honvéd lovashadosztály cs. és kir. 8. lovashadosztály

Forrás: *saját szerkesztés*

A kérdés adott: az első világháború első időszakában mit is érthettek hadseregcsoport alatt? Különösen annak fényében, hogy a háború későbbi periódusaiban több alkalommal használták ezt a szervezeti egységet. Ilyen volt Mackensen tábornagy, akit 1915-ben két ízben is hadseregcsoport vezetésével bíztak meg. Előbb az orosz hadszíntéren induló és Gorlicei áttörés néven elhíresült támadás, majd ugyanezen év szeptemberében Szerbia elleni hadműveletek alkalmával ért el jelentős sikereket hadseregcsoportjai élén (2. táblázat).

2. táblázat *A Mackensen tábornagra bízott hadseregcsoportok 1915-ben*

Mackensen-hadseregcsoportok (1915) (Heeresgruppe Mackensen)	
orosz hadszíntér	balkáni hadszíntér
német 11. hadsereg osztrák–magyar 4. hadsereg	német 11. hadsereg osztrák–magyar 3. hadsereg bolgár 1. hadsereg

Forrás: *saját szerkesztés*

Mi a különbség az 1914. augusztusi felvonulás alkalmával szervezett és Mackensen tábornagy vezette hadseregcsoportok között?

Az 1. és 2. táblázat egyértelműen rámutat arra, hogy a galíciai felvonulás alkalmával és a Mackensen tábornagy 1915-ben vezetett hadseregcsoportjai között jelentős erőbeli eltérések mutatkoznak. A Kummer tábornok irányítása alá tartozó kettő és fél népfelkelő-hadosztály és az egy lovashadosztály maximum hadtest szintű erőt képviselhetett, de ezeket a seregeteket nem szervezték ekkor hadtestbe. A Kövess-seregcsoport, bár jelentősebb erővel rendelkezett, mint Kummer tábornoké, ennek ellenére szervezetileg a hadsereg szintjét nem érte el. Az osztrák–magyar 2. hadseregből ekkor csupán a cs. és kir. 11. gyalog- és a cs. és kir. 1. lovas-, a m. kir. 5. honvéd, valamint a cs. és kir. 8. lovashadosztály vonult fel.

¹⁷ Szijj: i. m. 397–398. Világháború: i. m. 1. köt. 99., 2. köt. 81–91.

Az 1. táblázatban szereplő III. és XII. hadtest az eredeti hadrend szerint az osztrák–magyar 3. hadsereg alárendeltségébe tartozó seregtest volt. Kövess Hermann gyalogsági tábornok ekkor a XII. hadtest parancsnokaként ténykedett. A fentebbi felsorolás alkalmával eredeti alakulatához soroltuk a III. hadtestet, de a támadó hadműveletek megkezdéséig Kövess tábornok rendelkezhetett felette.¹⁸

Hiába ugyanaz a kifejezés, a leírtakból egyértelműen kiderül, hogy a felvonulás idején a Kummer és Kövess tábornok alá tartozó seregtestek összességére használt elnevezés semmilyen formában nem azonosítható Mackensen tábornagy erőivel.

A „KÖVESS-HADSEREGCSOPORT” ELNEVEZÉS

Jogos kérdésként merül fel, hogy akkor honnan, de főként miért is használhatták hibásan a háború kezdetén ezt a terminológiát, vagy egyáltalán hibásan használták-e? A vizsgálat során az ún. „Kövess-hadseregcsoport” elnevezés eredetét és historiográfiáját tekintjük át.

Levéltári források

Első lépésben az egykori levéltári forrásokat kell megnézni. Itt két csoportot különböztethetünk meg: az első azoknak a hivatalos iratoknak a csoportja, amelyek 1914 augusztusában keltek. A másik, a résztvevők által írt visszaemlékezések, melyekből kiderülhet, hogy a katonák között milyen hivatalos elnevezés élt arról a magasabbegységről, amelynek kötelékeibe csapattestük tartozott a háború kitörésekor.

Kövess Hermann tábornok parancsnoksága által 1914 augusztusában kiadott iratok jobb felső sarkában a seregtest megnevezése helyén a következők találhatóak:

*Armeegruppen GdI. von Kövess*¹⁹

*K.u.K. 2. ArmeegruppenKmdo. GdJ. von KÖVESS*²⁰

*ArmeegruppenKmdo. GdJ. von Kövess*²¹

*Armeegruppenkommando GdI.v.Kövess*²²

*Armeegruppenkmdo.G.d.I. v.Kövess*²³

*KuK. Armeegruppenkommando von Kösvess*²⁴,

*ArmeegruppenkommandoGdI. v.Kövess*²⁵

*KuK. armeegruppenkommandoDdI v. Kovess*²⁶ és

*K.u.K. Arm.Grp.Kdo.von Koevess*²⁷.

A hadsereg-főparancsnokság 1914. augusztus 11-én kelt távolfelderítésre vonatkozó parancsában is „*Armeegruppe General der Infanterie von Köveß*” szerepel.²⁸

¹⁸ HL II. 225. 3. doboz 551. sz.

¹⁹ HL II. 102. 15. doboz 19–20, 970. sz.

²⁰ HL II. 225. 3. doboz 284. sz.

²¹ HL II. 118. 22. doboz 239, 244. sz., 225. 3. doboz 291. sz.

²² HL II. 102. 15. doboz 51. sz.

²³ HL II. 118. 22. doboz 245. sz.

²⁴ HL II. 225. 3. doboz 551. sz.

²⁵ HL II. 225. 3. doboz 552. sz.

²⁶ HL II. 225. 3. doboz 553. sz.

²⁷ HL II. 225. 3. doboz 554. sz.

²⁸ ÖUTW: i. m. 116., Conrad tábornok parancsát szó szerint idézi: Auffenberg: i. m. 116–117.

A későbbi visszaemlékezések és vizsgálatok között is ezzel a megnevezéssel találkozunk. A m. kir. 5. honvéd lovashadosztály hadrendjébe tartozó Rudnyánszky Ferenc százados, a m. kir. budapesti 1. honvéd huszárezred 5. század alantós tisztje – akkor még főhadnagy –, Szőke Kovács János, a m. kir. pápai 7. honvéd huszárezred főhadnagya és Kassay Farkas László a hadosztály utásztisztje, akik az 1914. augusztus 17-én lezajlott gorodoki lovasrohamról írt visszaemlékezésükben egyértelműen Kövess-hadseregcsoportról írtak.²⁹ Ahogy számos más irat is, ami a hadosztály háború alatti működésével foglalkozik.³⁰ Az 5. lovashadosztály akkori vezérkari főnöke, Than Károly alezredes 1915 elején leadott hivatalos jelentésében is hadseregcsoportként *Armee-Gr.* [Armeegruppe] határozza meg a Kövess tábornok vezette seregtestek összességét.³¹ Az 5. honvéd lovashadosztály távolfelderítésének működését vizsgáló, majd ebből a Monarchia Hadsereg-főparancsnokságának összefoglaló jelentést készítő Rudolf von Kreybig alezredes is hadseregcsoportként – *A.Gr.Kmdos. G.d.I. v. Kövess* – említi.³²

Jevgenyij Szergejevics Tyihockij orosz oldalon mint századparancsnok volt szemtanúja az 1914. augusztus 17-ei hősiességű huszárohamnak, amelynek történéseit orosz szemszögből a két világháború között rövid könyvecskében örökítette meg. Ebben Tyihockij is a hadseregcsoport elnevezést használta a Kövess Hermann tábornok parancsnoksága alatt álló seregtestek összességére.³³

A levéltári, ún. primer források és a szemtanúk általi visszaemlékezések áttekintését követően egyértelműen kiderül, hogy 1914 augusztusában az osztrák–magyar 2. hadsereg helyén ideiglenesen összeállított és felvonultatott seregtestek összességének elnevezéseként a hadseregcsoport, pontosabban Kövess-hadseregcsoport elnevezést használták.³⁴

²⁹ Rudnyánszky Ferenc [m. kir. 1. budapesti honvéd huszárezred akkor főhadnagy]: A gorodoki lovasroham és a satanovi éj 1914. aug. 17. és 18-án. Szemtanú leírása. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye. 912. számú, Szőke Kovács János [m. kir. 7. pápai honvéd huszárezred főhadnagya]: Az 5. lovashadosztály távolfelderítésben 1914. aug. 15.–17. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye. 1054. számú, Kassay: i. m. 363.

³⁰ Kárpáthy Ákos: A m. kir. 5. honvéd lovas hadosztály szereplése a világháborúban. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye. 216. számú., A budapesti 5. honvéd lovas hadosztály megalakulása és tagozódása kiegészítése. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye. 1700. számú, Az 5. honvéd lovas hadosztály szereplése világháborúban. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye. 1972. számú.

³¹ HL II. 225. 50. doboz 1. sz.

³² HL Tgy. 298. Ezt az összefoglalást 1921. május 17-én kiegészítették báró Than Károly alezredes, az 5. honvéd lovashadosztály vezérkari főnökének 34 db külön lapra – ezeket gemkapoccsal erősítették a vonatkozó oldalakhoz – felvezetett gépelt megjegyzésével, valamint számos ceruzás javítással és kiegészítéssel. Rudolf von Kreybig: Tätigkeiten der kön. ung. 5. ten LDW.-KAV.-TRP.-DIV. im Raume Satanow–Gorodok vom 12. bis 21. August 1914. HL II. 225. 50. doboz 1.

Rudolf von Kreybig: Lovasság 1914–1933. A lovas harcvezetést. Magyar Katonai Szemle, 1933. évi 3. számának hasábjain megjelent és az általa előbb említett vizsgálati anyagra támaszkodó tanulmányában többször is hadseregcsoportról beszél. 54, 55.

³³ Тихоцкий: i. m. 22.

³⁴ Az első világháborúról 1928 és 1942 között kiadott, a Hadtörténelmi Levéltár akkori állományában fellelhető dokumentumokra alapozó tízkötetes munka II. kötete is Kövess hadseregcsoportról ír. Világháború: i. m. 2. köt. 13.

SZAKIRODALMI MEGJELENÉS

A Nagy Háborút követő, elsősorban az egyes csapattestek, gyalog-, huszár-, valamint tüzérezredek és műszaki alakulatok háborús történetét megörökítő munkák többsége – természetesen – foglalkozik az 1914 augusztusában a déli, balkáni, illetve a keleti, galíciai területekre felvonult hadseregekkel és seregtestekkel. A vizsgált monográfiák alapján két elnevezés gyökeresedett meg. Az első a Kövess-csoport,³⁵ a második a Kövess-hadseregcsoport.³⁶ Az tényként kezelhető, hogy a két kifejezés nem használható egymás szinonimájaként.

Az újabb kori kutatások sem tisztázták a kérdést, amint Farkas Márton 1981-ben írt tanulmánya szintén példázza, ebben ugyanis már nem egy, hanem két – „*Kövess-seregcsoport*” és *Kövess-csoport* – elnevezéssel találkozunk az olvasó. Az előbb felsorolt elnevezések közül a Kövess-seregcsoportot használja az 1985-ben kiadott *Magyarország hadtörténete* című kétkötetes mű is.³⁷ A későbbi, 2009-cel bezáró munkákban legtöbbször a Kövess-hadseregcsoport, valamint a *Gruppe Kövess*, Kövess-csoport megnevezést használják.³⁸

A 2010-ben megjelent *Magyarország az első világháborúban* című munka törzsszövegében még hadseregcsoport, de a térképen már Kövess-csoport szerepel.³⁹ Az ugyanebben az évben a Georg Reichlin-Meldegg tollából származó, Kövess Hermann életét feldolgozó monográfiában *Armeegruppe Kövess* szerepel.⁴⁰ A rá két esztendőre, 2013-ban M. Christian Ortner jóvoltából megszületett *Die k. u. k. Armee und ihr letzter Krieg* című monográfiában felhasznált korabeli térképen *A.Gr.* jelölés található az osztrák–magyar 2. hadsereg felvonulási területén.⁴¹

A 2014-ben megjelent, *A régi Magyarország utolsó háborúja. 1914–1918*⁴² és a legfrissebb szakirodalomnak számító, 2015-ben kiadott *Magyarország hadtörténete* című sorozat III. kötetében⁴³ a Kövess-seregcsoport megnevezéssel találkozunk. Tehát az adott terminológiában megfigyelhető anomália továbbra sem oldódott meg. Ezt jelzi többek között az is, hogy az utóbb említett könyvsorozat törzsszövegében szereplő seregcsoport megnevezés ellenére

³⁵ Deseő: i. m. 11.; Budapesti huszárezred: i. m. 39.; Herczegh Géza (szerk.): A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj (sic!) története. Cegléd, 1936. 15–16.; Görgey Miklós (szerk.): A volt m. kir. kassai 5. honvéd huszárezred története 1868–1918. Budapest, 1935. 57.; Doromy József, Reé László (szerk.): A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. Budapest, é. n. 169.

³⁶ Auffenberg: i. m. 116.; Budapesti huszárezred: i. m. 22, 39.; Kurtz Géza–Kristófy Géza: A cs. és kir. Albrecht főherceg nevét viselő cs. és kir. 44. gyalogezred és a cs. és kir. 105. gyalogezred története 1914–1918. Budapest, 1928. 83–84.; Aggházy Kamil–Stefán Valér: A világháború 1914–1918. Az országos közművelődési tanács könyvosztálya, Budapest, 1934. 82.; Felszeghy Ferenc (szerk.): A magyar tüzér. A magyar tüzérség története. Budapest, é. n. 124–125., 127., 134.; Ajtay Andre–Péczy László (szerk.): A magyar huszár. Budapest, é. n. 200.; Világháború: i. m. 1. köt. 99., 2. köt. 349–375.; Kassay: i. m. 363.

³⁷ Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete. I–II. köt. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1984–1985. 2. köt. 48.

³⁸ Bene: i. m. 41.; Fejes Sándor: Huszárok Pápán. A magyar királyi 7. honvéd huszárezred története a dokumentumok tükrében 1874–1920. Pápa, 2000. 90.; Szijj: i. m. 266., 268.; Balla 2003: i. m. 20.; Rác: i. m. 346.; Lugosi József–Kiss Gábor: Volt egyszer egy huszárezred. A m. kir. zalaegerszegi 6. honvéd huszárezred története. Budapest–Zalaegerszeg, 2009. 20.; Balla 2010: i. m. 192–193.

³⁹ Romsics Ignác (főszerk.): Magyarország első világháborúban. Kossuth Kiadó, Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2010. A vonatkozó részt Pollmann Ferenc írta. 60, 62.

⁴⁰ Reichlin-Meldegg, Georg: Des Kaisers Prinz Eugen? Graz, 2010. 96–97.

⁴¹ Ortner: i. m. 38.

⁴² Hajdu–Pollmann: i. m. 96. o.; Ungváry Krisztián munkájában hadseregcsoport. Ungváry Krisztián: Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történetéből. Budapest, 2014.

⁴³ Hermann: i. m. 295.

a Monarchia erőinek galíciai felvonulását ábrázoló térképen Kövess tábornok alakulatát csoportként említik.⁴⁴

Az egyértelműen kiderült, hogy a Kövess Hermann tábornok parancsnoksága alatt álló seregtestek egységes szervezeti megnevezése a szakirodalomban igen változatos képet mutat, ami tisztázásra szorul.

HADSEREGCSOPORT VAGY SEREGCSOPORT?

A probléma körüljárása, megfogalmazása után a felvetett kérdésekre igyekszünk válaszokat találni. Ennek első lépéseként egy lexikont kell felütni, amiben kis szerencsével megtalálható az adott terminus technicus definíciója. Jelen esetben a releváns szöveget a 2000-ben megjelent *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs* című munka. A hadseregcsoporthoz a következő információk szerepelnek. A hadseregcsoporthoz mint katonai magasabb szervezeti egység az első világháború előtt sem a központi, sem pedig az antanthatalmak haderőiben nem volt ismert. Az elsőt az orosz haderőben szervezték, de itt frontnak nevezték. Ezt követően rövid időn belül más haderőkben is meghonosodott. Fontos jelezni – és ezt a szócikk is megjelöli –, hogy az első világháborúban szervezett hadseregcsoporthoz eltért attól, amit: a második világháborúban kialakult és máig használatos.⁴⁵

A lexikon szócikke szerint: *A mai értelemben használt hadseregcsoporthoz a Heeresgruppe felelt meg kmsz. [korabeli meghatározás szerint] seregcsoporthoz (ennél magasabb szervezeti köteléket nem alakítottak). Ennek állományába több Armee (A), kmsz. és mai fordításban hadsereg tartozott. Ezen belül szervezték meg az akkor hds-nél kisebb köteléket jelentő Armeegruppert [...]*⁴⁶ A probléma origóját itt kell sejteni, ugyanis a jelen állapot szerint a német nyelvű katonai terminológiában a mi hadseregcsoporthoz szavunkra két kifejezés is létezett. Az egyértelmű és az 1. és 2. táblázat is megerősíti, hogy a német Heeresgruppe és Armeegruppe szavak nem ugyanazzal a mögöttes jelentéssel bírnak. A magyar szakirodalomban tapasztalható anomália a rossz fordításra, majd az ebből eredeztethető helytelen alkalmazásra vezethető vissza.

Ezt a dilemmát jól mutatja a lexikonnak a *Mackensen, August*-ra vonatkozó szócikke is. Ebben a következő olvasható: *[...] 1915. ápr. 17-től a 11. hds[hadsereg]-et és a Mackensen-seregcsoporthoz vezet. A szócikk folytatásában pedig: „[1915.] Aug. 30-tól a szerb fronton második, 1916. szept. 1-től Ro. [Románia] ellen harmadik hadseregcsoporthoz vezet.”*⁴⁷ Egyértelműen kiderül, hogy a szócikk hadseregcsoporthoz és seregcsoporthoz között nem tesz különbséget, hanem azonos jelentésű szóként alkalmazza. Az utána következő *Mackensen-seregcsoporthoz*⁴⁸ szócikk, valamint az ezt követő, *Mackensen-seregcsoporthoz átvonulása*⁴⁹ is következetesen ugyanazt a kifejezést használja.

A probléma nem elhanyagolható, hiszen nagy különbség van egy több hadsereget és egy néhány hadosztályt – jobb esetben egy-két hadtestet – magában foglaló kötelék között, szükséges ezeknek az éles megkülönböztetése, ami már elnevezésükben is megmutatkozik. Az első világháborúban, mint kiderült, a legmagasabb katonai szervezeti egységet (*Heeresgruppe*)

⁴⁴ Hermann: i. m. 296.

⁴⁵ Szijj: i. m. 261.

⁴⁶ Szijj: i. m. 261.

⁴⁷ Szijj: i. m. 441.

⁴⁸ Szijj: i. m. 442.

⁴⁹ Szijj: i. m. 442–443.

seregcsoportnak, a második legnagyobb köteléket jelentőt (*Armee*) egyértelműen hadsereggnek, míg a sorban harmadik *Armeegruppe* szót hadseregcsoportnak fordították, ami nem feltétlenül szerencsés.⁵⁰ Főleg akkor érdekes, amikor egy seregcsoport hadseregekből, míg egy hadseregcsoport seregtestekből áll. A magyar fordítások korhűsége és akkori használata nem vitatható, de az is látszik, hogy már 1914-ben sem takarta az adott szervezeti egység valós felépítését és a kötelékébe tartozó erők nagyságát. Jelen helyzetben a három felsorolt katonai szervezeti egység közül a hadseregcsoport és a seregcsoport terminológiáját kell tisztázni.

Seregcsoport (Armeegruppe): Az első világháború előtt és alatt a hadosztályokat és hadtesteket nem magasabbegységnek, hanem seregtesteknek nevezték.⁵¹ Ennek ismeretében a magasabb szervezeti egységbe, azaz hadseregbe nem szervezett, de a hadsereg-főparancsnokságtól nyert parancsait önállóan, saját parancsnoksága irányítása alatt végrehajtó seregtestek összességét seregcsoportnak célszerű nevezni. Annak dacára is, hogy a német nyelvű terminológia, az Armeegruppe szó alatt hozza ezt a szervezeti egységet, és tükörfordítása valóban hadseregcsoportot jelent.

Későbbi kutatás tárgyát képezi a seregcsoportok kötelékébe beosztott erők nagyságának vizsgálata. A jelen elemzésben előkerült Kummer- és Kövess-seregcsoport már mutatja (lásd 1. táblázat), hogy nem azonos erővel bírtak ezek a csoportosítások. Ez a különbség óhatatlanul hatott a harc téren való alkalmazhatóságukra is, ami további kérdéseket vet fel ezzel a katonai szervezeti egységgel kapcsolatban.

Hadseregcsoport (Heeresgruppe): A német terminológia a Heeresgruppe szóval a hadsereg legmagasabb szervezeti egységét jelöli. Ennek a magyar fordításban is meg kell jelennie, ezért nem célszerű a hadseregnél kisebb szervezeti egységet jelentő seregtest szóból csoportot alkotni és a nálánál nagyobb – hadsereg – kötelék fölé helyezni. A hadseregcsoport szó kifejezi, hogy ebben az esetben a legmagasabb katonai kötelékről beszélünk, amely több hadsereget magában foglaló hadműveleti csoportosítást jelent.

Ennek tudatában a Kövess Hermann tábornok vezetésére bízott két hadtestet, két gyaloghadosztályt, valamint három lovashadosztályt és egy gyalogdandárt magában foglaló szervezeti egységet (bővebben lásd. 1. táblázat) seregcsoportnak, míg a Mackensen tábornagy parancsnokolta német 4., osztrák–magyar 3. és bolgár 1. hadsereget (lásd. 2. táblázat) összefogó szervezeti egységet hadseregcsoportnak nevezzük.

Tisztázni szükséges továbbá a lexikon „hadseregcsoport” szócikkének azon félreérthetetlen kijelentését, amely szerint, a seregcsoportot (a lexikonban hadseregcsoportként szerepel) a hadseregen belül szervezték meg.⁵² Ez a megállapítás a Kummer Henrik és Kövess Hermann tábornokok vezette alakulatok vonatkozásában nem helytálló. Kummer tábornok seregcsoportja a mozgósításkor alakult, nem tartozott sem osztrák–magyar, sem német magasabbegységhez, a hadsereg-főparancsnokság által szabott feladatait egészen megszűnéséig,

⁵⁰ Szijj: i. m. 261.

⁵¹ A magasabbegység az első világháborúban a Központi Hatalmak haderőiben csupán másodlagos – elsődleges a seregtest volt – katonai szakkifejezésnek számított az alakulatok strukturális szintjének megjelölésére. Ezzel szemben az orosz haderőben ezt tartották az elsődlegesnek. Szijj: i. m. 443.; Ravasz: i. m. 22. Hasonló helyzettel találkozhatunk az egység szó esetében is. A központi hatalmak haderőiben másodlagos terminológiai kifejezésként tartották számon – míg az orosz haderőben ez volt az elsődleges. A dandárnál alacsonyabb alakulatok strukturális szintjének meghatározására a csapattest megnevezést használták. Szijj: i. m. 148.

⁵² Szijj: i. m. 261.

1914. szeptember 22-ig önállóan saját seregcsoport-parancsnoksága (a lexikon vonatkozó részében Kummer-hadseregcsoport-parancsnokság szerepel)⁵³ irányítása alatt hajtotta végre.

Kövess tábornok seregcsoportja a már ismert okokból alakult meg. Ahogy Kummer, úgy Kövess seregcsoportja sem tartozott fennállása alatt, 1914. augusztus 8. és 25. között⁵⁴ egyetlen osztrák–magyar vagy német magasabb szervezeti egységhez, a hadsereg-főparancsnokság parancsait önállóan, saját seregcsoport-parancsnokságának irányítása alatt hajtotta végre.⁵⁵ Ebből is kiderül, hogy a lexikon szócikkének megállapítása, miszerint a hadseregeken belül szervezték meg a seregcsoportot, pontatlan.

A fentebb felsorolt munkákban a Kövess Herman tábornok vezette seregcsoporttal kapcsolatban a csoport kifejezés is többször előfordul. Az elnevezés több okból sem szerencsés. Először is a csoportot mint katonai szervezeti egységet szintén megkülönböztették az első világháborúban. Másodszor pedig a csoport, amely nevét az azt vezető parancsnokáról nyerte, önálló magasabbparancsnoksággal nem rendelkezett.⁵⁶ Ezek jelentős különbségek a seregcsoporttal szemben, ami nem engedi meg, hogy a két szót egymás szinonimájaként használjuk. A csoportnak mint katonai szervezeti egységnek a meghatározása, felépítése és alkalmazása későbbi vizsgálatoknak a tárgyát kell hogy képezze, jelen munkában most csak a szükséges mértékben ismertettük.

ÖSSZEZÉS

A jelen vizsgálat igyekezett tisztázni az 1914 augusztusában a galíciai hadszíntéren tevékenykedő Kövess Hermann tábornok vezette szervezeti egység pontos megnevezését. Ennek érdekében két, a német katonai terminológiából átvett szakkifejezés körüljárására volt szükség. A Heeresgruppe és Armeegruppe szavak a magyar fordításban mondhatni kisebb zavart támasztottak, ami ebben az esetben a két terminológia kiforrottlanságának is tulajdonítható. Ezen megállapítás vonatkozik a német nyelvterületre is. Ezért is merülhetett fel a kérdés, hogy az első világháború kezdetén mit is érthetünk a hadseregcsoport és a seregcsoport kifejezés alatt. Ennek áttekintése és vizsgálata közben különösen fontos volt, hogy a kérdéses katonai terminológiák magyar fordítása a mögötte lévő valós katonai csoportosítást, erőt jelölje. Még abban az esetben is, ha ez a német eredeti szó jelentésével nyelvészetiileg nem egyezik.

A fentiek ismeretében az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje három legmagasabb szervezeti egységének elnevezését a következőképpen célszerű használni az első világháborúban: Heeresgruppe/hadseregcsoport; Armee/hadsereg; Armeegruppe/seregcsoport. Az említett három hadművelleti csoportosítás önálló magasabbparancsnoksággal rendelkezett, parancsaikat közvetlenül a hadsereg-főparancsnokságtól nyerték.

A kérdés rendezése lényeges volt, hiszen mint azt láthattuk, a szakirodalom szabadon és változatosan bánt ezekkel a terminológiákkal, ahogy ezt a Kövess-seregcsoport esete is jól példázza. Ez a sokszínűség azonban különösen zavaró lehet, ha a kutató vagy a hadtörténet

⁵³ Szijj: i. m. 347.

⁵⁴ ÖULK: i. m. I. köt. 71.

⁵⁵ A Kövess-seregcsoport-parancsnokság a lexikon Katonai vezetés magasabbparancsnokságai szócikkéből (Szijj: i. m. 347.) – az ebben, az első világháborúban felállított Heeresgruppenkommando és Armeegruppenkommando vannak felsorolva – kimaradt, pedig a korabeli dokumentumok ennek létezését, valamint működését egyértelműen bizonyítják. HL II. 225. 3. doboz 284, 291, 551, 552, 553, 554. sz.

⁵⁶ ÖULK: i. m. II. köt. 117, 119.

íránt érdeklődő olvasó a Monarchia haderejének magasabbegységeinek elnevezései között igyekszik logikus összefüggést keresni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A m. kir. budapesti 1. honvédhuszárezred és m. kir. népfelkelő huszárosztály története. 1869–1918.* Stádium sajtó vállalat részvénytársaság, Budapest, 1927.
- A m. kir. debreceni 2-ik honvédhuszárezred története. 1869–1918. Összeállította: Az ezred emlékbizottsága. Hornyánszky Viktor részvénytársaság, Magyar királyi udvari könyvnyomda, Budapest, 1939.
- A világháború. 1914–1918.* 1–2. köt. Szerk. és kiadja a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1928–1930.
- Auffenberg-Komarów: *Aus Österreich-Ungarns Teilnahme am Weltkrieg.* Berlin und Wien. 1920.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornaszernagyok.* Argumentum, Budapest, 2010.
- Balla Tibor: *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország I. világháborús képes albuma.* Scolar Kiadó, Budapest, 2003.
- Balla Tibor: *A magyar királyi honvéd lovasság. 1868–1914.* Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- Bene János: *A nyíregyházi huszárok.* MTC Press, Nyíregyháza, 1991.
- Deső Lajos: *Az 1914-17. évi osztrák-magyar orosz háború.* Könyv- és Lapkiadó, Debrecen, 1925.
- Farkas Márton: *Lemberg. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadműveletei 1914 kora őszén Galiciában augusztus 15.–szeptember 25.* Hadtörténelmi Közlemények, 1981. 2. szám 167–207.
- Hajdu Tibor–Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja. 1914–1918.* Osiris Kiadó, Budapest, 2014.
- Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában. 1718–1919.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
- Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár II. fondőcsoport Kranzieritz Károly: *A pécsi 8. huszárezred a világháború első napjaiban.* In: Berki Gábor–Szelei Ildikó (szerk.): *A hadtudomány és a 21. század 2015.* Tanulmánykötet. Budapest, 2015. 57–70.
- M. Christian Ortner: *Die k.u.k. Armee und ihr letzter Krieg.* Gerold, Wien, 2013.
- Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Siebenter Band. Das Kriegsjahr 1914. Unter der Leitung von Edmund Glaise von Horstenau. Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen. Wien, 1930.
- Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Siebenter Band. Das Kriegsjahr 1915. Unter der Leitung von Edmund Glaise von Horstenau. Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen. Wien, 1931.
- Pilch Jenő: *A világháború története.* Franklin-Társulat, Budapest, 1927.
- Ravaszh István: *Magyarország és a magyar királyi honvédség. A XX. századi világháborúban. 1914–1945.* Püldo Kiadó, Debrecen, [2003].
- Rác Árpád (szerk.): *Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján.* Rubicon-Könyvek, Budapest, 2008. 336–354. A vonatkozó részt Pollmann Ferenc írta.
- Regele, Oskar: *Gericht über Habsburgs Wehrmacht. Letzte Siege und Untergang unter dem Armeekorps Oberkommando Kaiser Karls I., Generaloberst Arz von Straussenburg.* Wien–München, 1968.
- Schmitz, Martin: *Tapfer, zäh und schlecht geführt. Kriegserfahrungen österreichisch-ungarischer Offiziere mit den russischen Gegnern 1914–1917.* In: *Jenseits des Schützengrabens Der Erste Weltkrieg im Osten: Erfahrung – Wahrnehmung – Kontext.* Bernhard Bachinger – Wolfram Dornik (Hg.). Innsbruck, 2013.

Sziji Jolán (főszerk.), Ravasz István (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Tempel Ferenc: *Szemelvények Dr. Tempel Ferenc háborús feljegyzéseiből.* Magyar Katonai Közlöny, 18. évf. 1930.

Тихоцкий, Евгений Сцерегевич: Атака Австро-Венгерской конницы на 2-ю Сводную казачью дивизию под м. Городок 4-17 августа 1914 г. Българдъ, [é. n.].

Kassay Farkas László: *Az 5. honvéd lovashadosztály műszaki tevékenysége a világháborúban.* In: Jacobi Ágost (szerk.): *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban 1914–1918.* Budapest, 1938.

A ZRÍNYI KIADÓ ÚJDONSÁGA

Az első világháború kirobbanásának, I. Ferenc József császár ebben játszott szerepének, a soknemzetiségű Monarchia erre adott válaszainak s a közel 600 évig fennálló birodalom széthullásának története máig nem veszített drámaiságából. A kiváló osztrák történész hiánypótló, monumentális műve (952 oldal) az első világháború közép-európai enciklopédiája.

